

Marthy Annamária*

SZÓASSZOCIÁCIÓS VIZSGÁLATOK A SEMMELWEIS EGYETEM KÜLFÖLDI DIÁKJAINAK KÖRÉBEN

1. Bevezetés

Mentális lexikonnal, agyi szótárral mindannyian rendelkezünk, bár a kutatók ma még nem ismerik e szótár működésének minden részletét. Ezt az agyi szótárt gyakran hasonlítják egy könyvtárhoz. A lexikai egységek úgy rendeződnek el, mint a könyvek a könyvtárak polcain. A gyakrabban használt könyvek könnyebben elérhetőek, mint azok, amelyekre ritkábban van szükségünk. Ugyanígy a szókincs gyakrabban használt elemei gyorsabban hozzáférhetőbbek, mint az alig használt szavak (Gósy 2005: 207).

A szóasszociációs kísérletek alkalmasak az egyén mentális lexikonjának, egyéni szókincsének mérésére. Az első ismert ilyen jellegű kísérletet Francis Galton végezte 1883-ban, Magyarországon pedig Balló Károlyné foglalkozott asszociációs vizsgálatokkal (Gósy 2005: 203).

A szóasszociációnak, mint módszernek különböző fajtái vannak. Gósy Mária csoportosítása szerint (Gósy 2005: 203):

1. Szabad szóasszociáció:

- A) Egy előre meghatározott hívószóra kell a kísérleti személynek kimondania az első szót, ami eszébe jut.
 - B) Teljesen szabad szóasszociáció, minden nyelvi vagy egyéb megkötés nélkül, a kísérleti személy azt mondhatja, vagy írhatja, ami éppen az eszébe jut.
2. Szűkített szóasszociációs tesztek, amikor a hívószóra meghatározott kategóriájú választ várnak.
 3. Nyitott tesztek, ahol az adatközlőnek egy meghatározott kategórián belül kell annyi szót mondania, amennyi eszébe jut.

Kutatásomban a nyitott tesztek módszerével dolgoztam, az egyetlen megkötés az volt, hogy az adatközlőnek magyar szavakat kellett aktiválniuk. Az idegen nyelvi szókincs nagyságára vonatkozó számszerű adatokat nem találtam a

* Marthy Annamária, nyelvtanár, Semmelweis Egyetem, Egészségtudományi Kar, Egészségügyi Szaknyelvi Lektorátus, e-mail: annmarthy@gmail.com

szakirodalmakban. Az anyanyelvi beszélők szókincséről tájékozódhatunk, de az idegen nyelvi szókincs méretéről nem sikerült pontos információt találnom. A KER sem ad meg számokat az egyes szinteken elvárt kompetenciáknál. Körülírja a témákat, amelyekről a nyelvtanulónak megfelelő kompetenciákkal kell rendelkeznie.

Megnéztem néhány magyar mint idegen nyelv tankönyvet, hogy ebből következtessék az egyes szinteken elvárt szókincs nagyságára. Az első probléma, amibe ütköztem az volt, hogy a könyvek szerzői nem adják meg azt, hogy milyen szintre juthatunk el a tananyag elsajátításával, így nem következtethetünk az egyes szintek szókincsére sem. Durst Péter *Lépésenként magyarul* kötete „*azok számára készült, akik szeretnék megtanulni magyarul, és egyáltalán nem rendelkeznek még magyar nyelvtudással. A legalapvetőbb nyelvtantól és szókinctől indulva fokozatosan vezeti a nyelvtanulót az összetettebb nyelvi szerkezetek és témák felé.*” Nem kapunk információt arról, hogy a tananyag elsajátításával milyen szintre jut el a nyelvtanuló. A könyv alcíme: *Első lépés. Magyar nyelvkönyv kezdőknek.* Valószínűsíthetjük, hogy a kötet a B1 körüli szintre készíti fel a tanulót. Szókincsé körülbelül 1250 szó a könyv végén található szójegyzék szerint. Lakos Dorottya *Hungarian for Foreigners* kötete nagyon hasonló szókinccsel rendelkezik: a könyv végén körülbelül 1290 szavas szójegyzék található. A könyvről szintén nem állapítható meg, hogy milyen szintre juttat el minket. A hátoldalon található információ szerint: „*olyan nyelvkönyv, amely egyénileg tanulók számára éppúgy alkalmas, mint kisebb csoportok számára.*” Szalacsek Margit *Könnyedén magyarul* kötetéről azt tudjuk, hogy a „*Szegeden tanuló gyógyszerész- és orvostanhallgatók számára készült, de általános nyelvkönyv lévén természetesen bárki más is használhatja... A hallgatóinknak viszonylag alacsony óraszám és nagyon kemény szakmai tanulmányok mellett, rövid idő alatt kell eljutnia magyarból egy működő kommunikációs szintig, ezért olyan könyvre volt szükség, amely viszonylag gyors haladást tesz lehetővé és minden segítséget megad nekik az egyéni tanuláshoz is.*” Nem tudom, hogy a működő kommunikációs szint milyen szintnek felel meg a KER leírásai szerint, de tegyük fel, hogy B1 körüli szintről lehet szó. A könyv szókincsé körülbelül 985 szó a szójegyzék szerint. Ha a három könyv átlagát nézzük, akkor a B1 körüli szinten lévő könyvek szókincsé átlagosan 1175 szó.

Intézményünkhöz (Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar Egészségügyi Szaknyelvi Lektorátus) 2006 ősze óta tartozik a külföldi programokban tanuló hallgatók magyar mint idegen nyelvi képzése. Ez azt jelenti, hogy jelenleg nem ugyanabból a tankönyvből tanulnak az első- és másodéves hallgatók, mint amit a harmadéves diákok használtak 2 éve. Magyar nyelvórán hetente két alkalommal vesznek részt a tanulók, kétszer kilencven perc jut így 14 héten keresztül a nyelv elsajátítására. Speciális igényeinknek (két szemeszter általános nyelv után az orvosi szaknyelv elsajátítása) nem felelt meg egy tankönyv sem a piacon, ezért három kollégával együtt új tananyagot állítottunk össze az orvos-

tanhallgatók számára. Jelenleg főiskolai jegyzet formájában léteznek ezek a tananyagok, folyamatos átdolgozás alatt vannak.

Dolgozatomban a Semmelweis Egyetem külföldi diákjainak magyar szókincsét szeretném megvizsgálni. A Semmelweis Egyetem idegen nyelvi képzésében jelenleg 755 első-, másod- és harmadéves diák tanul. Ebből 95 hallgató a német nyelvű képzésben, és 660 az angol nyelvű programban. Korábban csak az első szemeszterben volt kötelező a magyar mint idegen nyelv tantárgy felvétele, de a 2009/2010-es tanévtől kezdve öt féléven keresztül kötelező számukra a magyar nyelvi órákon való részvétel. Három féléven keresztül általános nyelvet tanulnak, két féléven át pedig orvosi szaknyelvet.

2. Elméleti kérdésfeltevés

1. Az elsőéves diákok szókincsé nagyobb, mint a felsőbb éveseké.
2. A másodéves hallgatók szókincsé tartalmazza a legkevesebb egységet.
3. A harmadéves hallgatók szókincsé az elsőéves diákokéhoz áll közelebb, és sok az orvosi szaknyelvhez kötődő lexikai egységet tartalmaz.
4. A nők szókincsé nagyobb, mint a férfiaké.

Feltevéseimnek alapja az, hogy a diákoknak az első félév után kötelező írásbeli és szóbeli vizsgát tenniük. Első félévben kevesebb tantárgyuk van, ebből következik, hogy több idejük van a nem szakmájukhoz kötődő tananyag elsajátítására. A hallgatók az első évben még motiváltabbak, érdekesnek, egzotikusnak tartják a magyar nyelvet. A második tanévben már sok szakmai tárgyat tanulnak, kevesebb szabadidejük van. Szemben találják magukat a magyar nyelv bonyolultabb, nehezebb nyelvtani szabályaival. Motivációjuk csökken, mert a nehezebb grammatika miatt lassabban haladnak előre a nyelvelsajátításban.

3. Módszer

Az adatgyűjtéshez nem volt szükségem előre összeállított kérdőívre. A diákok egy üres lapot kaptak. A kísérletben részt vevő személyek feladata az volt, hogy 10 percen keresztül írjanak le minden magyar szót, ami csak eszükbe jut. Megkértem őket arra, hogy a papíron tüntessék fel az életkorukat, hogy mióta élnek Magyarországon, és a nemüket.

65 kitöltött lapot kaptam vissza, ezek évfolyamonkénti megoszlása a következő:

<i>1. éves</i>	<i>2. éves</i>	<i>3. éves</i>
19	16	30

Az adatok összevethetőségének érdekében minden évfolyamról véletlenszerűen kiválasztottam 5 férfi és 5 női mintát.

5. Értékelés és eredmények

A korpusz nagyságának meghatározásánál először is a szó fogalmát kell tisztáznunk. A nyitott tesztre jellemző, hogy a magyar szó megkötésen belül bármit írhatott a diák. A szó itt lehet szótő és toldalékkolt forma. Jelen dolgozatban nem vizsgálom a szótövek és a toldalékkal ellátott szavak arányát az évfolyamokon belül. Egy későbbi kutatásban érdemesnek tartanám azonban ezek bemutatását. A diákok által egy egységként megadott kifejezéseket külön kategóriaként vettem fel, és attól függetlenül, hogy hány szóból áll a kifejezés egy egységnek tekintettem. A *'jó napot kívánok'* például három szóból áll, de ha a diák kifejezésként írta le, akkor egy egységként értelmeztem.

A kutatásban részt vevő hallgatók életkora 20–29 között van:

20 éves	5 fő
21 éves	3 fő
22 éves	6 fő
23 éves	5 fő
24 éves	1 fő
25 éves	2 fő
26 éves	1 fő
27 éves	3 fő
28 éves	1 fő
29 éves	3 fő

A legfiatalabbak nem feltétlenül elsőévesek, van egy 20 éves diák a másod-, és harmadévesek között is. A legidősebbek sem mind harmadévesek, minden évfolyamon tanul közülük valaki. Érdekesnek tartottam összehasonlítani a 20 és 29 évesek átlag szókincsnagyságát. A 20 éveseknél ez az eredmény 70 szó, a 29 éveseknél 51 szó. A legfiatalabb egyetemisták tehát 16%-kal több szó aktíválására voltak képesek, mint idősebb társaik. Minden adatközlő egyetemista, életkoruk nagyon hasonló. Korukat tekintve tehát nem következtethetünk az életkorról összefüggésbe hozható szőlőhívási sebességre.

Az alábbi kördiagrammon látható a szókincs nagyságának megoszlása a három évfolyamon. Összesen 2256 szót írt az általam kiválasztott 30 ember. Ebből az elsőévesek 810-et, a másodévesek 749-et, a harmadévesek pedig 697-et. A különbség az évfolyamok között csekély. Az elsőévesek csupán 3%-kal írtak több szót, mint a másodévesek, és 5%-kal többet, mint a harmadévesek.

Az évfolyamonkénti tíz diák 10 percen belül aktivált átlagos magyar szókinccse:

I. évfolyam: 81 szó

II. évfolyam: 75 szó

III. évfolyam: 70 szó

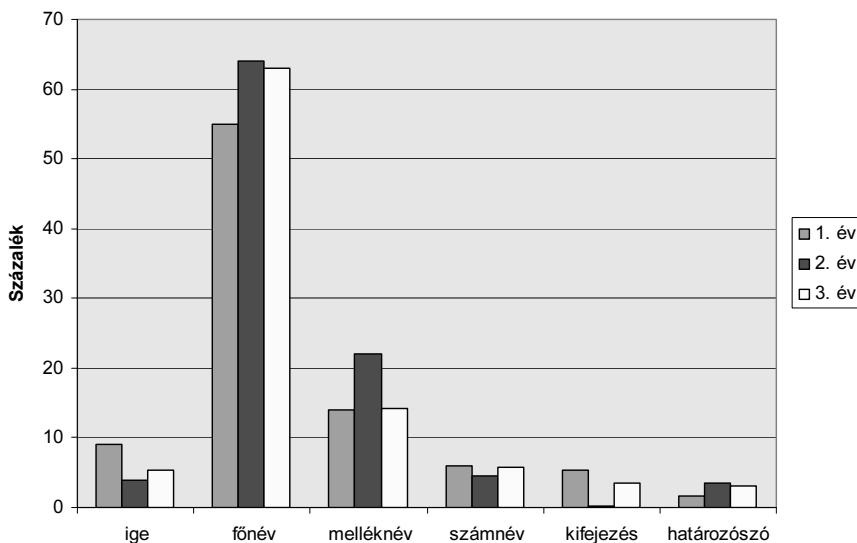
A legtöbb szót (144) a legfiatalabb korosztályba tartozó, 20 éves, első évfolyamon tanuló nő írta le. Nyolc hónapja él Magyarországon. Szókinccsének nagysága közel kétszerese évfolyamtársai átlageredményének. A leghosszabb ideje (4 éve) egy 20 éves nő él hazánkban, aki csupán 56 szót hívott elő mentális lexikonjából a rendelkezésére álló idő alatt. A legkevesebb szót (19) egy 29 éves másodéves hallgató aktiválta, ez csupán 25%-a a második évfolyamon tanuló diákok átlageredményének. Ő egyébként 2 éve él Magyarországon, nagyon nehéz elhinnünk, hogy valóban nem tud ennél több magyar szót.

Hipotézisem csak részben igazolódik. Az elsős hallgatók valóban több szót aktiváltak, mint a másodévesek, a harmadévesek azonban kevesebbet, mint az egy évvel alattuk járó diákok. Meglepő, hogy a harmadéves diákok nem voltak képesek nagyobb szókinccset előhívni, mint az első-, és másodéves társaik. Ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy a külföldi diákok nem nagyon érintkeznek magyar emberekkel. A diákokkal folytatott beszélgetéseim során sokszor kiderült, hogy nincsenek magyar barátaik, az angol, illetve német programon tanuló fiatalokkal tartanak csak szorosabb kapcsolatot. Az a környezet, amelyben ők mozognak, nem kényszeríti rá őket a nyelv gyorsabb elsajátítására. Az önkiszolgáló szupermarketekben bármit megvásárolhatnak anélkül, hogy tudniuk kellene az áru magyar elnevezését. Tanáraikkal angol nyelven kommunikálnak, a tanulmányi osztályon szintén angol, illetve német nyelven intézhetik ügyeiket. Amennyiben nem szándékoznak letelepedni Magyarországon, nincs igazán motivációjuk a nyelv megtanulására.

5.1. Szófajok szerinti megoszlás

A szavakat szófajok szerint is csoportosítottam. A kifejezések közé tartoznak a köszönések, kérdések, rövid mondatok. Ha a válaszadó egy egységként adta meg a többszavas kifejezést, akkor utólag nem bontottam ezeket egységeikre. Úgy gondoltam érdemes megnézni azt is, hogy mennyire kötődik évfolyamokhoz a szókincs elemeinek összetartozó egységekként kezelése. Az idegen nyelvek elsajátításában a tudatosság és szándékosság miatt előbb a beszéd magasabb rendű jellemzői rögzülnek, s majd csak erre épülnek a spontán sajátosságok (Jónás 2005: 68). A kommunikációhoz szükséges kifejezéseket a nyelvtanulás kezdeti szakaszában nem bontjuk elemeire, hanem egy összetartozó egységként tanítjuk meg a diákoknak. Egy kezdő magyar nyelvtanulónak nem kell szembesülnie a magyar igeragozási rendszerrel az első órán, ahhoz, hogy megfogalmazzon egy köszönést. (*Jó reggelt kívánok! Köszönöm szépen.*) Nem kell tudnia, hogy a köszönöm egyes szám első személyre utaló, határozott ragozású igealak. Az azonban nagyon fontos, hogy képes legyen magyar nyelven köszönni Budapesten.

Az alábbi oszlopdiagram azt mutatja, hogy az egyes évfolyamok hány százalékban hívtak elő a következő szófaji kategóriákba tartozó szavakat. Azért ezt az öt szófajt (és a kifejezéseket) emeltem ki, mert a válaszok nagyon nagy százaléka (1. év: 91,1%, 2. év: 98,2%, 3. év: 94,9%) ezekbe sorolható.

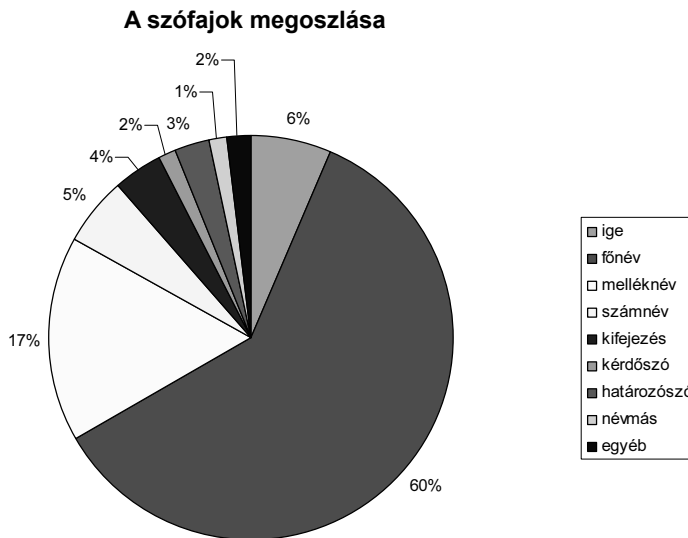

Látható, hogy mindhárom évfolyamon a főnevek száma a meghatározó, az elsőévesek szókincsének 55%-a, a másodévesekének 64%-a, a harmadévesekének pedig 63%-a tartozik ebbe a kategóriába. A melléknemek is magasan reprezentáltak a mintában: elsőévesek: 14%, másodévesek: 22%, harmadévesek:

14,3%. Mindkét kategóriában jellemző, hogy a másodévesek produkálták a legtöbb szót. Az elsőéves hallgatók csak két kategóriában, az igéknél, és a kifejezéseknél értek el magasabb eredményt, mint a többi diák. A másodévesek adták meg a legtöbb főnevet, melléknévet és határozószót. A szigorlat előtt álló hallgatók rendelkeznek sajnos a legkisebb szókinccsel.

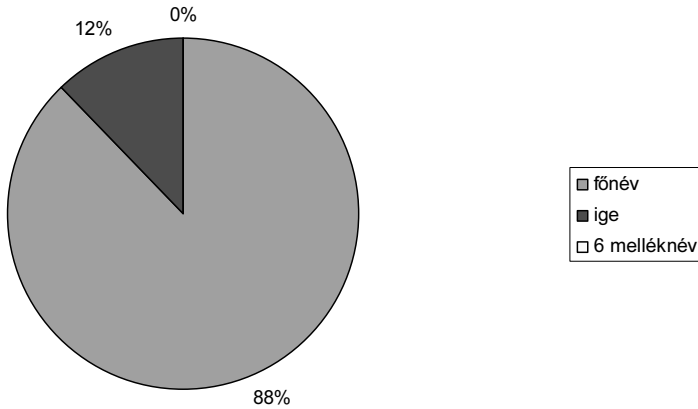
A legtöbb kifejezést (44–52%) az elsős hallgatók adták meg. Mint már feljebb említettem, ők a nyelvtanulásnak abban a fázisában vannak, amikor még nem tudatosul számukra a kifejezéseken belül található szavak szófaji hovatartozása.

Ha a szófajok megoszlását a teljes korpuszra kivetítve vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a szavak 60%-a főnév. A többi szófaj előfordulási aránya meg sem közelíti a főnevekét. Az egyéb kategóriába tartoznak a főnévi igenevek, névutók, módosítószók, kötőszók, felelőszók, tagadószók, mutatószók, névelők. Ezek előfordulási aránya olyan alacsony, hogy a kördiagramon külön kategóriáinként nem tudnánk feltüntetni.

Ha az orvosi szakszavakat nézzük, meg kell állapítanunk, hogy a harmadéves diákok szókincsének csak 14%-a tartozik ebbe a kategóriába: 80 főnév, 11 ige, és 6 melléknév. A főnevek aránya itt is magasan kiemelkedik, speciálisan az orvosi szakterülethez tartozó melléknevek alig fordulnak elő.

Orvosi szókincs szófajok szerinti megoszlása

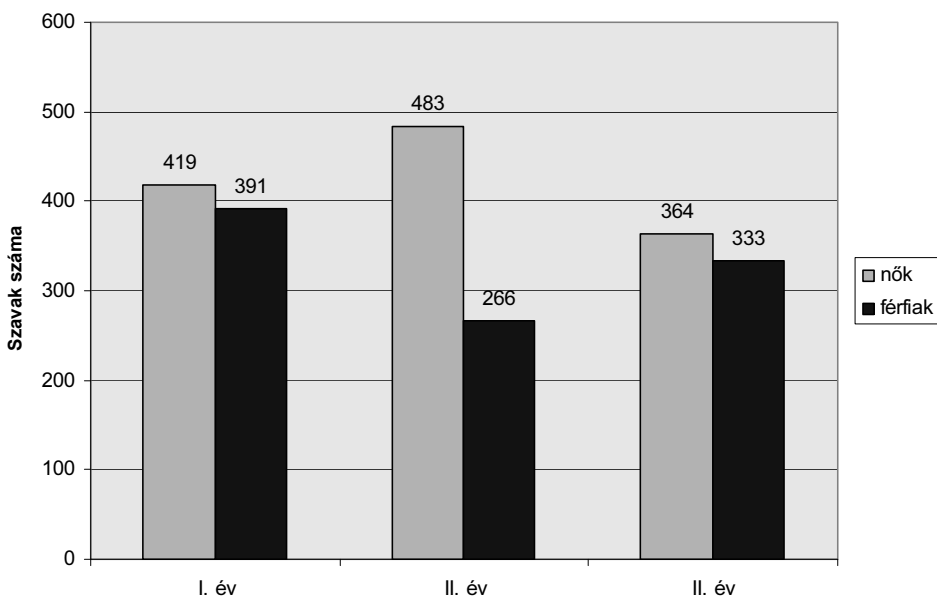
Ennek az is lehet az egyik magyarázata, hogy korábban tanult melléknévek is kapcsolódnak a szakterület főneveihez, így alkotva az orvosi nyelvhez tartozó kifejezést, például: magas vérnyomás, alacsony vérnyomás, világos vizelet, sötét vizelet. Ezek a melléknévek az általános nyelvhez tartoznak, a szókapcsolat tartozik csak kimondottan a szakterülethez.

A diákok által megadott, az orvosi nyelvhez tartozó főnevek, igék közül néhány:

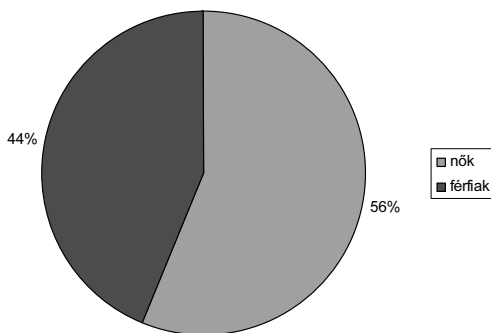
agy	csökkent
bél	elhajt
csepp	enyhül
daganat	fáj
érzékenység	fokozódik
hasmenés	javít
kapszula	meghal
mell	megszűnik
orr	megszüntet
panasz	segít
segítség	visszatér
széklet	
szív	
tabletta	
testrész	
vér	
vérnyomás	
vese	
vizelet	
vizenyő	

5.2. A szókincs nagysága és a nemek

Ha a nemek szerint nézzük meg a szókincs nagyságát, akkor észrevehető, hogy a nők minden korcsoportban több szót hívtak elő, mint a férfiak. A legjelentősebb különbség a férfiak és a nők válaszai között a másodéveseknél figyelhető meg. Az összes szó 36%-át a férfiak hívták elő, míg a nők 217 szóval többet produkáltak, az összes másodévesek által írt szó 64%-át. Az elsőéves és a szigorlat előtt álló hallgatóknál a férfiak és nők közti különbség nem szignifikáns: 52%-48% a nők javára (ez az arány pontosan megegyezik a két évfolyamon).

A három évfolyam együttes vizsgálatánál kiderül, hogy a nők 56%-44% arányban jobban teljesítenek a szavak aktiválásában, mint a férfiak.

A mentális lexikonban való szókeresés tekintetében Gósy Mária is jelentős eltérést mutatott ki a magyar nők és férfiak között. A nemek reakcióideje jellemzően különböző: a nők általában gyorsabb lexikális hozzáférést mutatnak, mint a férfiak. A nők szóaktiválásának átlagos időtartama 2786,6 ms, a férfiaké ezzel szemben 3371,4 ms (Gósy 1998: 193). Az idegen szavak aktiválásának időtartamáról nincs információ, de kutatásom azt bizonyítja, hogy a nők ezen a területen is előnyre tesznek szert. Számos kísérlet igazolta már, hogy a nőknek jobb a verbális memóriája. Ha megtanulták, jobban emlékeznek az összefüggő szövegekre, de az összefüggéstelen szósorokra is (Huszár 2009: 24).

6. Összegzés

A 40 külföldi egyetemista részvétel elvégzett szóasszociációs kutatás eredményei azt mutatják, hogy az évek során a Semmelweis Egyetemen tanuló diákok magyar szókinccse sajnos nem gyarapodik. A harmadéves hallgatók szókinccse a legkisebb azzal ellentétben, hogy ők tartózkodnak célnyelvi környezetben a leghosszabb ideje. Hipotézisem a másodéves diákok szókinccsével kapcsolatban nem igazolódott be. Valójában nem ők rendelkeznek a legkisebb magyar szókinccsel, két szófaj (főnév, melléknév) tekintetében pedig ők tudták a legtöbb magyar szót aktiválni. A harmadéves diákok szókinccsével kapcsolatban megfogalmazott előfeltevésem sem nyert megerősítést. A szigorlat előtt álló külföldi hallgatók szókinccse nem áll közelebb az elsősök szókinccséhez, mint a másodéveseké. Az orvosi szakmához kötődő szavak száma ebből 14%, amit nem neveznék jelentős számnak. Bár nincsenek erre vonatkozó adataim, azt gondolom, hogy egy kórházi gyakorlat előtt álló tanulónak ennél nagyobb speciálisan az orvostudományhoz kötődő szókinccsel kellene rendelkeznie.

Meglepetést okozott számomra, hogy a szigorlat előtt álló egyetemisták nem tudnak több magyar szót leírni 10 perc alatt, mint az alsóbb évfolyamok hallgatói. A hatodik szemeszteren az írásbeli és szóbeli szigorlatra készülnek a diákok. A szóbeli rész három részből áll: hallott szöveg értése, képleírás, szituáció. A hallás utáni szövegértési feladatban általában egy családi és szociális anamnézis található. A vizsgázóknak az elhangzott szöveg alapján kell eldönteniük, hogy az állítások igazak vagy hamisak, kiegészíteniük egy szóval a hiányos mondatokat, illetve többszörös választási lehetőségek közül a megfelelőt kiválasztani. A szituáció természetesen egy orvos és a beteg között zajlik. A vizsgáztató tanár a beteg, a vizsgázónak ki kell kérdeznie jelenlegi panaszáról, korábbi panaszairól, tüneteiről stb. A feladat megoldásához szüksége van a szakszókinccs megfelelő használatára.

Egy hipotézisem nyert megerősítést. A nők valóban több szót tudtak aktiválni a mentális lexikonjukból, mint a férfiak. Sajnos ez az adat nem segíti jelenlegi tananyagírói, vizsgaanyag összeállítói munkánkat.

Irodalom:

- Boldizsár Boglárka 2007. Szókincselsajátítás és memória. *Fejlesztő Pedagógia* 1: 68–74.
- Doró Katalin 2007. Választékos idegen nyelvi szókincs: előny vagy feltétel? In: Váradi Tamás (szerk.): *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet. 24–41.
- Gósy Mária 1998. Szókeresés a mentális lexikonban. *Magyar Nyelvőr* 122: 189–201.
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hegyí Endre 1991. Hogyan tanítsuk idegen nyelvként a magyart? A vonzatközpontú nyelvoktatás és módszere In: Giay Béla (szerk.): *A Magyar mint idegen nyelv fogalma. Hungarológia Ismerettár* 6. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ. 5–17.
- Huszár Ágnes 2009. *Bevezetés a gendernyelvészetbe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Jónás Frigyes 2005. „Szóról szóra” a magyar mint idegen nyelvben. *THL2* 1. 68–76.
- Pallosné Mérei Vera 2006. A magyar mint idegen nyelv oktatásának néhány kérdése. http://elib.kkf.hu/index_elemei/Page8443.html